

מעמד קידושי כסף במשנת הרמב"ם

1. מקומות שונים בכתבי הרמב"ם, בהם הוא מתייחס למעמד קידושי כסף:
 - (א) ספר המצוות לרמב"ם, מ"ע ריג.
 - (ב) הלכות אישות פ"א ה"ב, פ"ג ה"כ. (בדף הסוגיה באתר השיעור יש קובץ עם סינופסיס של נוסח הלכות אלו מאתר יד הרמב"ם)
 - (ג) תשובת הרמב"ם, מהדורת בלאו סימן שנה.
 - (ד) תשובות רבי אברהם בן הרמב"ם, ברכת אברהם סימן מד.
2. ביקורת:
 - (א) דברי הרמב"ן בספר המצוות שורש שני.
 - (ב) השגות הראב"ד.
3. סוגיה ברקע:
 - (א) סוגיה כתובות ג..
 - (ב) שיטת רבותיו של רש"י בכתובות.
 - (ג) האם הרמב"ם ורבותיו של רש"י אווזים באותה שיטה? האם היא יוצאת מאותה נקודת מוצא?
4. רקע בכתבי הרמב"ם:
 - (א) חלוקת תושבע"פ בהלכות ממרים פ"א הל' ב'.
 - (ב) שני השרשים הראשונים בספר המצוות.

- 5 ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה ריג
והמצוה הרי"ג היא שצונו לבעול בקדושין ולתת דבר ביד האשה או בשטר או בביאה. וזו היא מצות קדושין. והרמז עליו אמרו (תצא כד) כי יקח איש אשה ובעלה וגו', הורה שהוא יקנה בבעילה (קדושין ד ב). ואמר (שם) ויצאה והיתה וכמו שהיציאה בשטר כן ההויה בשטר (שם ה א). וכן למדנו (שם ג ב) שהיא נקנית בכסף מאמרו באמה עבריה (ר"פ משפטי) אין כסף, אמרו אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר ומנו אב. **אבל קדושין דאורייתא אמנם הם מבוארים בביאה** כמו שהתבאר במקומות מכתובות (ג א) וקדושין ונדה (מתני' מד ב). וכבר התבארו משפטי מצוה זו בשלמות במסכת המחוברת לזה רוצה לומר מסכת קדושין. ובבאור אמרו (קדושין ט א) קדושי ביאה שהם דאורייתא. הנה כבר התבאר שמצות קדושין דאורייתא:
- 10 רמב"ם הלכות אישות פרק א הלכה ב – נוסח דפוס
וליקוחין אלו מצות עשה של תורה הם, ובאחד משלשה דברים האשה נקנית, בכסף או בשטר או בביאה, בביאה ובשטר מן התורה **ובכסף מדברי סופרים**, וליקוחין אלו הן הנקראין קידושין או אירוסין בכל מקום, ואשה שנקנית באחד משלשה דברים אלו היא הנקראת מקודשת או מאורסת. +/השגת הראב"ד/ בביאה ובשטר מן התורה ובכסף מדברי סופרים. א"א זה שבוש ופרוש משובש הטעהו. +
- 15 רמב"ם הלכות אישות פרק א הלכה ב – נוסח תימן
ולקוחין אלו מצות עשה שלתורה הם. ובאחד משלשה דברים האשה נקנית בכסף או בשטר או בביאה **ושלשתן דין תורה**. ולקוחין אלו הן הנקראין קדושין או ארוסין בכל מקום ואשה שנקנית באחד משלשה דברים אלו היא הנקראת מקדשת או מארסת.
- 20 רמב"ם הלכות אישות פרק ג הלכה כ
המקדש בביאה הרי אלו קידושי תורה, וכן בשטר מתקדשת בו מן התורה, כשם שגומר ומגרש שנאמר +דברים כ"ד+ וכתב לה ספר כריתות כך גומר ומכניס, אבל הכסף מדברי סופרים (וכן דין הכסף דין תורה ופירושו מדברי סופרים) שנאמר כי יקח איש אשה ואמרו חכמים לקוחים אלו יהיו בכסף שנאמר +בראשית כ"ג+ נתתי כסף השדה קח ממני. +/השגת הראב"ד/ ואמרו חכמים לקוחין יהיו בכסף. א"א אין פרצה גדולה מזו ופי' משובש ששמע בתינח דקדש בכספא (כתובות ג' וש"נ) הוא הטעהו בזה ועם כל זה לא היה לו לטעות ולא היה לו לכתוב. +
- 25 שו"ת הרמב"ם סימן שנה
(לר' פינחס הדיין). תשובת עניין הקדושין.
השאלה מפני מה אמרתי +ה' אישות פ"א ה"ב, - אמרת (הש' פ') + שקדושי ביאה ושטר מדאורייתא וקדושי כסף דרבנן ואמרת והא כולהי ילפינן להו מן התורה בכסף מנא לן גמר קיחה קיחה +קידושין ב' א' + וכו'. זה הוא ענין השאלה.
- 30 והתשובה דרך קצרה כך היא. יש לי חבור בלשון ערבי בענין מנין המצות והוא אצל מ' סעדיה ש"ץ תלמידנו ויש בתחלתו ארבעה עשר פרקים בכללות גדולות בעיקרי מנין המצות צריך אדם לידע אותם ואחר כך יתברר לו טעות כל מי שמנה המצות חוץ ממני מבעל הלכות גדולות עד עכשיו. ובאותן הפרקים ביארתי שאין כל דבר שלמדן אותו בהקש או בקל וחומר או בגזרה שוה או במדה משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן

הוא דין תורה עד שיאמרו חכמים בפירוש שהוא מן התורה והבאתי על זה ראיות ושם ביארתי שאפילו דבר
35 שהוא הלכה למשה מסיני מדברי סופרים קרינן ליה ואין שם מן התורה אלא דבר שהוא מפורש בתורה כגון
שעטנז וכלאים ושבת ועריות או דבר שאמרו חכמים שהוא מן התורה והן כמו שלשה ארבעה דברים בלבד.
ובאותו הספר ביארתי הכל וכשתקרא אותו יתבאר לך אע"פ שהוא בלשון ערבי שרוב אותן הפרקים מדברי
חכמים בלשון הקדש וכן יש לשאל בודאי ולומר לי הבעילה ודאי מן התורה שהרי לא למדה במדה משלש
עשרה מדות אלא ובעלה מלמד שנקנית בביאה אלא הכסף והשטר בהקש למדו אותן למה אמרת שהשטר מן
40 התורה והכסף מדבריהם. והתשובה על זה שודאי כך הייתי אומר שהכסף והשטר מדבריהם הואיל ומן הדין
באו לולי הא דאמרינן בהדיא + קידושין ט' ב' + בענין נערה מאורסה דאמרינן נערה מאורסה דאמר רחמנא
בסקילה היכי משכחת לה פי' מדאמר קרא נערה בתולה מאורסה שמע מינה בודאי שיש מאורסה מן התורה
בלא ביאה ובמה. ושקלו וטרו וסוף המימרא אמר רב נחמן ביר' יצחק משכחת לה כגון שקידשה בשטר הואיל
וגמר ומוציא גומר ומכניס שמע מינה שלדברי הכל השטר גומר ומכניס ועל זה סמכתי ופסקתי שהשטר מן
45 התורה ובחייך אלופי אל תצער עצמך להשיב על כל אלו העניינין ואל תתלה עצמך שאשיב על כל כתביך אלא
דרך קצרה על ענין המועיל שאני טרוד הרבה בכמה עניינין וגופי חלש ואין בי יכולת אפילו לקרות הכתבים
קל וחומר להשיב עליהן אלא אם יהיו שאלות על דבר חכמה. ואין לי פנאי כלל מפני חלישות גופי תמיד ומפני
תלמוד עצמי בכמה עניינין. ושלומה ירבה ויגדל. [ל"ה בעומר. משה בר' מיימון זצ"ל]

שו"ת ברכת אברהם סימן מד

שאלה. אמר הרב זצ"ל בתחלת ספר נשים מצות עשה של תורה לקדש את האשה באחד משלשה דברים בכסף
50 או בשטר או בביאה ובשטר מדאורייתא ובכסף מדברי סופרים וקשיא לי בגוה תחלה דאי חיובה דאורייתא
לקדש באחד מן השלשה דברים נמצאת קידושי כסף דאורייתא ואמאי הדר אמר בכסף מדברי סופרים ואי
אמרת מדאורייתא חייב לקדש באחת משתיים הכי /היכי/ נפיק ידי המצוה בכסף שהוא מדרבנן היכי אשכחן
חיובי דאורייתא מיפטר במידי דהוא מדרבנן ועוד אי קדושי כסף דרבנן הוא נפקא מינה שהבא עליה במזיד
55 פטור ממיתת בית דין ושוגג פטור מן החטאת ולא אשכחן דפליגי רבנן בין קדושי כסף ובין קדושי שטר וביאה
אלא בכולה הבא על ארוסה חייב סקילה ואי שוגג חייב חטאת ובכולהו הולד ממזר אי נמי דקדושי כסף
דרבנן נפקא מינה שהמקדש בכסף ובא אחר וקידשה לאאר /לאחר/ כן /מכך/ בביאה או בשטר מקודשת
דאתי דאורייתא מבטיל /ומבטל/ דרבנן ולא אשכחן דהכי הוא אלא אין קידושי קדושין וחייב על ביאתה
ואין צריכה ממנו גט ועוד אמר עולא דבר תורה ארוסה בת ישראל אוכלת בתרומה שנאמר וכהן כי יקנה נפש
60 קנין כספו ומה טעם אמרו אינה אוכלת וכו' וליכא למימר דאכילת תרומה מדרבנן אלא שמע מינה דאורייתא
היא ובפירוש הוא אומר דבר תורה וכן מהא דאמר ליה אביי לרבא דקאמרת שלש תנן ארבע לא תנן מילתא
דכתיבא בהדיא קתני מילתא דאתיא בקל וחומר לא קתני שמאי דקידושי כסף בהדיא כתיבי ועוד מאי שנא
שטר מכסף שטר מהקישא נפק וכסף מגזרה שוה נפיק ואם כן תרויהו מדרשא קאתי לן ואי סבירא ליה דכל
מידי דאתי מדרשא דרבנן הוא אפילו שטר נמי ואי דאורייתא אפילו כסף דאורייתא היא ועוד קשיא לי על
65 עיקר מימריה ז"ל שהקידושין מצוה על אדם חוץ ממצות פריה ורביה ואי מצוה בפני עצמה היא קשיא הא

דקא מתרצינן בפרק ואלו מגלחין לא מיבעי קאמר לא מיבעי לארס דלא קא עביד מצוה שאסור אלא אפילו לישא דקא עביד מצוה נמי אסור,,

תשובה. לא הגיהו הספרים שלכם בטוב וכמדומה לנו שקודם שתיקן אבא מארי זצ"ל הלכה זו העתיקו אותו

/אותה/ שכך היה סובר בתחלה שקדושי כסף דרבנן ולא משום דכסף אתי מדרשא אלא כמדומה לי מהא

70 דמקשינן בתחלת גמרא דכתובות מי איכא מידי דמדאוריתא לא הוי גיטא ומשום צניעות /צנועות/ ומשום

פריצות /פרוצות/ שרינן אשת איש לעלמא ופרקינן אין כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקינה

/ואפקיעינהו/ רבנן לקידושיה אמר ליה רבינא לרב אשי הא תינח היכא דקדיש בכספא בביאה מאי אמר ליה

שויו /שוויהו/ רבנן לבעילתו בעילת זנות ושמא נראה לו ז"ל כשתיקן הספר שראיה זו דחוויה ושלא אמרו

הא תינח דקידש בכספא משום שקידושי כסף דרבנן אלא משום שקדושי כסף אפשר למימר בהו כל

75 דמקדש אדעתא דרבנן מקדש וכאלו תנאי הוא בקידושין אבל ביאה מאי איכא למימר כל הבועל אדעתא

דרבנן בועל ודחינן דאפילו בבעילה שויו הא רבנן לבעילי וכו' בעילת זנות ומכל מקום נוסח דבריו המתוקנים

בכתב ידו כך בכסף או בשטר או בביאה ושלתן דין תורה ואותה הקושיא שהקשית על עיקר דבריו לא

קשיא עליה /עליו/ שבמנין המצוות בתחלת הלכה /וז/ אמר שהמצוה לישא אשה בכתובה וקידושין ולא אמר

לקדש אשה וכן אמרינן לישא דקא עבד מצוה וזה שאמר וליקוחין אלו מצות עשה לפי שהיא תחלת מצות

80 הנשואין וכך אמר בתחלה יקנה אותה תחלה בפני עדים ואחר כך תהיה לו לאשה שנאמר כי יקח איש אשה

ובא אליה אבל קידושין בלא נישואין ודאי לא השלים המצוה עדיין ומצות פריה ורביה מצוה אחרת היא

שמצות פריה ורביה כשיהיה לו בן או בת קיים המצוה ומצות הקדושין והנשואין אפילו יש לו כמה בנים

וכמה בנות ויש עמו כמה נשים כל אשה שירצה לישא אותה מצוה עליו שישא אותה בקדושין ועיין בדבריו

ז"ל בספר מצות יתבאר לך ההפרש שביניהם ואין בנו צורך להאריך בדבר זה,

85 השגות הרמב"ן לספר המצוות שורש ב

והנה ראינו לו לרב שכתב בספר נשים בתחלת הלכות אישות האשה נקנית בכסף או בשטר או בביאה בביאה

ובשטר מן התורה ובכסף מדברי סופרים. ומן הענין הזה שכתב בכאן יצא לו שאע"פ שמצא בגמרא (קדושין

ב א, ד ב) בכסף מנא לן ומייתו לה כי יקח אין קיחה אלא בכסף וכן הוא אומר נתתי כסף השדה קח ממני

גזר הרב שהוא מן הדברים הנדרשים בהקש שהם אצלו מדברי סופרים. וכבר מצאתי לו תשובת שאלה

90 (מהדורתנו סי' עא) ששאלו ממנו ז"ל מפני מה אמרת קידושי ביאה ושטר דאורייתא וקידושי כסף דרבנן והא

כלהו ילפינן להו מן התורה בכסף מנא לן גמר קיחה קיחה וכו'. ובלשון הזה השיב, יש לי חבור בענין מנין

המצות ויש בו בתחלתו י"ד פרקים בכללות גדולות בענין עיקרי המצות צריך אדם לידע אותם ואחר כך

יתברר לו טעות כל מי שמנה המצות חוץ ממני מבעל הלכות גדולות ועד עכשיו. ובאותם פרקים בארתי שאין

כל דבר שלמדין אותו בהיקש או בק"ו או בג"ש או במדה מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן דין תורה עד

95 שיאמרו חכמים בפירוש שהוא מן התורה והבאתי על זה ראיות ושם בארתי שאפילו דבר שהוא הלכה למשה

מסיני מדברי סופרים קרינן ליה ואין שם דבר שהוא מן התורה אלא דבר שהוא מפורש בתורה כגון שעטנז

וכלאים ושבת ועריות או דבר שאמרו חכמים בפירוש שהוא מן התורה והן כמו שלשה וארבעה דברים בלבד

ובאותו הספר בארתי הכל. וכאן יש לשאול בודאי ולומר לי הבעילה ודאי מן התורה שהרי לא למדוה (שם ט

- 100 (ב) במדה משלש עשרה מדות אלא ובעלה מלמד שנקנית בביאה אלא הכסף והשטר בהקש למדו אותם למה אמרת שהשטר מן התורה והכסף מדבריהם. והתשובה על זה שודאי כך הייתי אומר שהכסף והשטר מדבריהם הואיל ומן הדין באו לולי הא דאמרינן בהדיא (שם) בענין נערה המאורסה בסקילה היכי משכחת לה, פ"י מדקאמר קרא נערה המאורסה בתולה שמע מינה ודאי שיש מאורסה מן התורה בלא ביאה וכמה שקלו וטרו וסוף המימרא אמר רב נחמן בר יצחק משכחת לה כגון שקדשה בשטר הואיל וגומר ומוציא גומר ומכניס. שמע מינה שלדברי הכל השטר גומר ומכניס ועל זה סמכתי ופסקתי שהשטר מן התורה. אלו דברי הרב. **ויוצא מדבריו שמתקדשת בכסף אינה בסקילה שאין גומר בה אלא שטר וראוי לומר לדעתו שקדושי שטר תופסין בה.** ובתחלה יש לפרש השטה הזו והיא פשוטה וברורה. דקא אמרינן בביאה מנא לן אמר ר' אבהו א"ר יוחנן בעולת בעל מלמד שנעשת לבעל ע"י בעילה א"ל ר' זירא לרבי אבהו כעורה זו ששנה רבי ובעלה מלמד שנקנית בביאה אי מהתם הוה אמינא עד דקדיש והדר בעיל קמ"ל. כלומר כיון דכתיב כי יקח איש אשה ובעלה ואין קיחה אלא בכסף אילו לא נאמר פסוק אחר ללמוד ממנו קדושי ביאה הייתי אומר דהכי קאמר רחמנא כי יקח איש אשה בכסף ובעלה ובפחות משתיהן אינה נקנית לפיכך הוצרך לנו בעולת בעל ללמד על הביאה בפני עצמה שהיא קונה וללמדנו אף קידושי כסף מעתה דכי יקח איש אשה או בעלה קאמר רחמנא. והקשה ר' אבא בר ממל על הסברא הזו שאי אפשר לנו בשום פנים לומר דיקח ובעלה תרווייהו קאמר רחמנא ובפחות מיכן לא תהא נקנית דאם כן נערה המאורסה בתולה דקאמר רחמנא בסקילה היכי משכחת לה. וקא סלקא דעתיה השתא דאי בעי בקידושי כסף ביאה אף בקידושי שטר נמי בעינן ביאה דמאי שנא תרווייהו קידושין נינהו ולא גמרי בלא ביאה כענין בבני נח דבעינן בעולת בעל [סנה' נו ב] אלא מדחייב רחמנא נערה המאורסה בתולה על כרחינו כי יקח איש אשה ובעלה דאמר רחמנא לאו דעבד תרווייהו אלא דעבד חד מינייהו ולמדנו מכאן קידושי כסף וקידושי ביאה. ופריק רב נחמן בר יצחק דעדיין אנו צריכין לדרוש קידושי ביאה מבעולת בעל דאי מקרא דובעלה הוה אמינא עד דקדיש והדר בעיל כדאמר ר' יוחנן ודקא קשיא לך אם כן נערה המאורסה דבסקילה היכי משכחת לה כגון שקדשה בשטר שאם תאמר והלא כסף קונה ושטר קונה למה נצריך אותה אחר הכסף לבעילה ולא אחר השטר מפני שהשטר הואיל וגומר ומוציא גומר ומכניס אבל כסף נאמר שצריך אחריו בעילה לפי שאין הכסף והבעילה מוציאין כלל לפיכך הוצרך הכתוב ללמד בעולת בעל לומר שהביאה קונה בפני עצמה והכסף למד מאליו דכי יקח איש אשה או בעלה קאמר רחמנא. **וזו שיטה ברורה היא שלא הוקשה להם מנערה המאורסה דבסקילה אלא למה שדחה ר' יוחנן הוה אמינא עד דקדיש והדר בעיל לומר היאך היה זה עולה על דעתך כלל ולמה הוצרך לך מקרא אחר ללמד שאינו כן אבל לרבי דגמר ובעלה לא קשיא כלל ולא לר' יוחנן אחר שלמדנו בעולת בעל.** ומ"מ מי שלבו נוקפו בקידושי כסף יכול הוא לומר דמתחלה היו חוששים דלמא הכי קאמר רחמנא כי יקח ובעלה דקדיש והדר בעיל באי זה דבר שתהא בו קיחה או בכסף או בשטר או אפילו בדבר אחר ואחר כך אמרו שהשטר גומר הוא ומכניס כשם שגומר ומוציא אבל קיחה אחרת אינה גומרת אלא קיחה אחרת עושה תחלה ליקוחין וביאה גומרת בהן ולא שנתפרשה קיחה זו מה היא ועכשו למדנו מבעולת בעל שאף ביאה לבדה קונה וכי יקח או בעלה קאמר רחמנא אלא שהקיחה הוא השטר כשם שהוא מוציא כך הוא מכניס אבל קידושי כסף אין להם אלא הסמך הזה (ו) דאין קיחה אלא בכסף שאינו דבר תורה. וכל אלו שיבושין. ועוד שהרי
- 105
- 110
- 115
- 120
- 125
- 130

בסוגיא שאחר זו (י ב) בשמועה שלרבי יוחנן בן בג בג ור' יהודה בן בתירא מפורש דקדושי כסף מאכילין ארוסה בת ישראל בתרומה ואם אינו קונה למה מאכיל. ובפרק ההוא (ה ב) אמרו בביאור על קניין האשה בחופה שלא שנו אותה במשנה דקאמרת שלש תנן ארבע לא תנן דכתיבא בהדיא קתני דלא כתיבא בהדיא לא קתני. שמע מינה שהכסף והשטר והביאה כולן אצל תנא דמתניתין כתובין בהדיא הם. שהמדרשים אצלם בגזירה שוה והיקש גופי תורה הם. וכן זו שאמרנו שאין קדושי שטר וביאה תופסין לשני במקום קדושי כסף דראשון דבר ברור הוא ואין בו בית מיחוש. ומ"מ אע"פ שנתברר דבר זה עדיין אנו בצער גדול עם כללו של הרב שעדיין יש לו פתחון פה לומר בשאר הדברים הלמדין בהקש שאינן תורה מן הסתם ותהיה זו מן המפורשות בדבריהם שהן תורה אע"פ שלמדוה בגזירה שוה כמו שקדושי השטר אצלו דאורייתא אע"פ שלמדום בהיקש ויצאה והיתה מה יציאה בשטר אף הויה בשטר. אבל אין זה עיקר. **אבל עיקר שרשי התלמוד שכל הנדרשין בתלמוד באחת משלש עשרה מדות כולן דברי תורה והם פירוש תורה שנאמרה למשה בסיני בין שנאמר שקבלו אותם בפרט, כגון שלמדנו מפי הגבורה דקדושין הן בכסף ושהם נרמזים בתורה מקיחה קיחה, ובשטר ושהם נרמזים מויצאה והיתה,**

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף ג עמוד א

145 אין, כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, ואפקעינהו רבנן לקידושי מיניה. אמר ליה רבינא לרב אשי: תינח קדיש בכספא, קדיש בביאה מאי איכא למימר? שויה רבנן לבעילתו בעילת זנות.

רש"י מסכת כתובות דף ג עמוד א

שמעתי כל רבותי מפרשים דקדיש בכספא דקידושי דרבנן נינהו ואי אפשר לומר כן חדא דגזירה שוה היא קיחה קיחה משדה עפרון (קידושין דף ב) וכל הלמד מגזירה שוה כמו שכתוב מפורש הוא לכל דבר ועוד אי דרבנן נינהו היאך סוקלין על ידו ומביאין חולין לעזרה על שגגתן וסוף סוף כי קא משנינן שויה רבנן לבעילתו בעילת זנות על כרחך צריך אתה לפרש כמו שפירשתי שהקידושין נעקרין מעיקרן ולא מכאן ולהבא והמפרש לומר שויה רבנן לכל מקדשי בביאה בעילת זנות טעות גמור הוא ובא להתיר אשת איש המתקדשת בביאה בלא גט מן הטעם הזה ולא מצינו זאת בהתלמוד.

רמב"ם הלכות ממרים פרק א הלכה ב

155 אחד דברים שלמדו אותן מפי השמועה והם תורה שבעל פה, ואחד דברים שלמדום מפי דעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן ונראה בעיניהם שדבר זה כך הוא, ואחד דברים שעשאוים סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה והן הגזרות והתקנות והמנהגות, כל אחד ואחד מאלו השלשה דברים מצות עשה לשמוע להן, והעובר על כל אחד מהן עובר בלא תעשה, הרי הוא אומר על פי התורה אשר יורוך אלו התקנות והגזירות והמנהגות שיוורו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם, ועל המשפט אשר יאמרו אלו דברים שילמדו אותן מן הדין באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, מכל הדבר אשר יגידו לך זו הקבלה שקבלו איש מפי איש.